

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 9, Sayı/Issue: 3, Kasım/November 2025]

Aysun SUNGURHAN

<https://orcid.org/0000-0003-1350-4075>

Prof. Dr.

aaysunsungurhan@hotmail.com

Kırıkkale Üniversitesi

<https://ror.org/01zhwvf82>

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Klasik Türk Şiirinde “Gıdâ-yı Rûh” Kavramı Çerçevesinde Ruhun Besin Kaynakları

*The Sources of Nourishment for The Soul in Classical
Turkish Poetry within The Framework of The Concept of
“Gıdâ-yı Rûh”*

Araştırma Makalesi | *Research Article*

Geliş Tarihi | *Date Received*: 22.09.2025

Kabul Tarihi | *Date Accepted*: 10.10.2025

Yayın Tarihi | *Date Published*: 23.11.2025

Atıf | *Citation*

Sungurhan, A. (2025). Klasik Türk Şiirinde “Gıdâ-yı Rûh” Kavramı Çerçevesinde Ruhun Besin Kaynakları. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 9(3), 1418-1438. <https://doi.org/10.34083/akaded.1789051>

Sungurhan, A. (2025). The Sources of Nourishment for The Soul in Classical Turkish Poetry within The Framework of The Concept of “Gıdâ-yı Rûh”. *Journal of Academic Language and Literature*, 9(3), 1418-1438. <https://doi.org/10.34083/akaded.1789051>

Makale Bilgisi | *Article Information*

Değerlendirme | *Review Reports*

Çift Taraflı Kör Hakemlik (İki İç Hakem+İki Dış Hakem) | *Double-blind. (Two External Referees)*

Etik Beyan | *Ethics Statement*

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur | *Ethical principles were followed during the preparation of this study*

Etik Kurul Belgesi | *Ethics Committee Approval*

Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir | *Article does not require an Ethics Committee Approval.*

Etik Bildirim | *Complaints*

adeddergi@gmail.com

Çıkar Çatışması | *Conflicts of Interest*

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir | *The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest*

Benzerlik Taraması | *Similarity Checks*

Yapıldı | *Yes - iThenticate*

Telif Hakkı ve Lisans | *Copyright&License*

Yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Bu çalışma [Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansı altında yayımlanır | *Authors publishing with the journal retain the copyright. This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International*

© Aysun SUNGURHAN | Creative Commons [Attribution-NonCommercial 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Öz

Klasik Türk edebiyatı şairleri, biyolojik bir eylem olmasının yanı sıra kültürel bir olgu olan beslenmeye, kaleme aldıkları çeşitli edebî ürünlerde yer vermişlerdir. Ancak insanın sadece biyolojik değil ruhen de beslenmesi gerektiğinin farkındalığıyla hareket eden bu edebiyat mensupları, divanlarındaki şiirlerinde kullandıkları “gıdâ-yı rûh (kût-ı rûh, ruhun gıdâsı)” kavramıyla bu konunun önemine dikkat çekmişler; bu kavram ile birlikte çeşitli dinî, tasavvufî, edebî ve musikî terimlerini; aşk, âşık, sevgili ve sevgili ile ilgili unsurları, yeme içme kültürüne ait öğeleri anmışlardır. Klasik Türk edebiyatı şairleri şiirlerinde ruhun besin kaynağı olarak “açlık, Allah, lâhavle, lâ-ilâhe-illa'llâh, ilahî aşk, iman, Kur'ân-ı Kerîm, ramazan, hikmet, marifet, feyz; beşerî aşk, cevr ü cefâ, derd, gam; sevgili, sevgilinin güzelliği, ben, dudak, yanak; sohbet, söz, yalan, sövme; şiir, musikî, şarap, meze, çerez, kebab kokusu, şeker, ni'met, ta'âm, mâ'ide vs.” zikretmişlerdir. Bu makalede klasik Türk şiirinde “gıdâ-yı rûh (kût-ı rûh, ruhun gıdâsı)” kavramıyla birlikte anılan çeşitli dinî, tasavvufî, edebî ve musikî terimlerinden, aşk, âşık, sevgili ve yeme içmeyle ilgili unsurlardan hareketle ruhun besin kaynakları belirlenmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı; Ruh; Gıda; Din; Tasavvuf; Aşk; Sevgili.

Abstract

The poets of Classical Turkish literature included nourishment, which is a cultural phenomenon as well as a biological act, in various literary products they wrote. However, the members of this literature, acting with the awareness that human beings need to be nourished not only biologically, but also spiritually, drew attention to the importance of this issue with the concept of “gıdâ-yı rûh (kût-ı rûh, food of the soul)” in their poems in their divans; together with this concept, they mentioned various religious, mystical, literary and musical terms; elements related to love, the lover, the beloved, and the beloved; and elements belonging to the culture of eating and drinking. In their poems, poets of classical Turkish literature mentioned “hunger, Allah, lâhavle, lâ-ilâhe-illa'llâh, divine love, faith, Kur'ân al-Kerîm, Ramadan, wisdom, marifet, feyz; human love, cruelty, distress, gloom; beloved, beauty of the beloved, mole, lips, cheek; conversation, word, lie, swearing; poetry, music, wine, appetiser, appetiser, snack, smell of kebab, sugar, blessing, ta'âm, mâ'ide, etc. “ are mentioned. This article attempts to identify the sources of nourishment for the soul, based on various religious, mystical, literary and musical terms mentioned together with the concept of “gıdâ-yı rûh (kût-ı rûh, food for the soul)” in classical Turkish poetry, as well as elements related to love, the lover, the beloved, and food and drink.

Keywords: Classical Turkish Literature; Spirit; Food; Religion; Sufism; Love; Beloved.

Giriş

Arapça bir isim olan ruh, “Gitmek, geçmek; (hava) rüzgârlı olmak; (bir şey) geniş ve ferahlık verici olmak” anlamlarına gelen “revh” kökünden türemiştir (Yavuz, 2018, s. 187). Sözlüklerde ruh, “Mâdde-i hayât olan vedî’-i ilâhiyye; cân, nefes; canlılık, his, duygu; en mühim nokta, öz; insanda ve hayvânâtdaki mâdde-i hayâtiyye; canlılarda hayatı sağlayan unsur, hareket, fa’âliyet, kuvvet; te’sîr, mü’essirlik; bir mâdde-i nebâtiyye vesâ’ireden çıkarılan hulâsa ki ekseriyyâ pek hafif ve tayyâr bir mâyi’ hâlinde olur” (Şemseddin Sami, 1987, s. 673; Muallim Nâci, 1995, s. 446; Devellioğlu, 2003, s. 897; Yavuz, 2018, s. 187) şeklinde tanımlanmaktadır. Âlimlerin çoğuna göre ruh “Ana rahminde oluşması sırasında melek tarafından insanın bedenine üflenene ve ölümü anında insan bedeninden çıkarılan idrak edici ve bilici hakikati”dir (Yavuz, 2018, s. 187). Dinî literatürde ruh ile nefis kavramlarının eş anlamlı kullanıldığı görülmektedir (Yavuz, 2018, s. 187). Kur’ân-ı Kerim’de ruh sözcüğü, “er-rûh” (dört kez), “rûhu’l-kuds” (dört kez), “er-rûhu’l-emîn” (bir kez) ve çeşitli terkiplerle (on iki kez) toplam yirmi bir yerde geçmektedir. Bazı âlimler, Kur’ân-ı Kerim’de Hz. Âdem ile Hz. İsâ’nın yaratılışından söz eden ayetlerde geçen ruh kavramıyla “beşerî ruh”un (Tahrim, 66/12; Enbiyâ, 21/91; Secde, 32/9; Meryem, 19/17-19); diğer ayetlerdeki kullanımıyla “Cebrail, Rûh isimli büyük bir melek, vahiy, rahmet, emir, üflemeyle meydana gelen bir tür yel, hayat, Kur’ân”ın kastedildiği konusunda hemfikirdirler (Yavuz, 2018, s. 187). Hadislerde ruh sözcüğünün yerine “nefis, neseme” sözcüklerinin kullanıldığı bazen de ruh-beden ayrımının yapıldığı dikkat çekmektedir (Yavuz, 2018, s. 188). Âlimler, ruhun özelliklerini

“Ruhun cevheri meleklerin cevheri türünden olup nûrânî bir özelliğe ve bağımsız bir varlığa sahiptir, bedenine şekline bürünüp süratle hareket eder ve uzun mesafeleri kısa sürede alır, ilâhî marifet ve muhabbet sayesinde gücü artar. Onun bedene konulmasının hikmeti imtihana tâbi tutulmasıdır. Bedenden çıkarılıp alındığında müminin ruhundan güzel koku, kâfirin ruhundan kötü koku yayılır. Allah’a iman ve itaat açısından ruhların özellikleri farklıdır. Bazılarında cismanî, bazılarında ruhanî taraf ağır basar. Bu anlamda en yüksek ruhlu insanlar peygamberlerdir, onları sâlihlerle âlimlerin ruhları izler. Ruh veya nefis bilmek, akıl yürütmek gibi insanî niteliklerin kaynağını teşkil eder, beden ve duyu organları ise ruhun vasıtaları konumundadır.” (Yavuz, 2018, s. 189)

şeklinde genel anlamda belirlemişlerdir. Âlimler arasında ruhun mahiyeti konusunda

“Ruhun mahiyetini bilmek gaybî bir konu olmasından ötürü mümkün değildir. Ruh bedenine şekline bürünen ve duyuyla algılanamayan madde dışı bir varlıktır. Ruh soyut, kutsal ve basit bir cevher olup bedenine bütününe yayılmıştır, tek bir cevherdir, başlı başına vardır, zaman ve mekânla sınırlı değildir, duyuyla algılanamaz. Allah’ın “ol” emriyle bedende yaratılmıştır, ruh bedenden ayrılınca insan ölür. Ruh latîf, nûrânî ve semavî bir cisimdir, gül suyunun gülün maddesine yayıldığı gibi bedene yayılmıştır. Ruh bedenine canlı olmasını sağlayan bir arazdır. İnsan duyuyla algılanan bedenden ibaret olup onda ruh veya nefis diye anılan bir unsur mevcut değildir.” (Yavuz, 2018, ss. 189-190)

şeklinde farklı görüşler de mevcuttur. İlk sûfiler ile kelamcıların ruh tanımları arasında çok fark bulunmamaktadır (Uludağ, s. 192). Onlar ruhun mahiyetinden çok önemi ve faydası üzerinde durmuşlar; ilim ve aklın ruhu beslediğini, melekût âlemine yükselttiğini belirtmişlerdir (Uludağ, s. 192). Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye (Uludağ, s. 192), göre ruh “Ebedî ve ezeli-dâimî ilâhî tecelliyi kabul istidadının gerçekleşmesidir”. İsmâil Hakkı Bursevî'ye (Uludağ, s. 192), göre de ruh “tek bir ilâhî mâna” olmakla birlikte “zâtî”, “izâfî” ve “hayvanî” diye üçe ayrılmaktadır. “Zâtî ruh” tek bir ilâhî tecellidir ve bu tecelliye “feyz-i akdes” denir. “İzâfî ruh”, âleme hayat veren mânadır, bunun görünümünden “cisimler âlemi” ve bâtınından “melekût âlemi” yaratılmıştır. “Hayvanî ruh” ise insan bedenine canlılık veren ruhdur ve buna nefis-i emmâre de denilir.

Ruhların kendi âlemlerinden bu âleme gelmesine “nüzü'l”, tekrar ruhlar âlemine yükselmesine “urûc” denir. Ruhların aslî âleme yükselebilmeleri için arınmaları ve olgunlaşmaları gerekir. Bakara suresinin “Biz Allah'a aidiz ve muhakkak O'na döneceğiz” 2/156. ayeti de buna işaret etmektedir (Uludağ, s. 192).

Yüzyıllar boyunca üzerinde düşünölen önemli bir konu olan ruh, Klasik Türk şiirinde de ele alınmış; özellikle ruhun önemi ve beslenmesi üzerinde durulmuştur. Klasik Türk edebiyatı şairleri şiirlerinde, yaşadıkları toplumun hususiyetlerini, kültürel birikimini, mensup oldukları edebiyatın sanat anlayışından kaynaklı reel betimlemelerden kaçınarak çeşitli benzetme ve mecazlarla, sanatsal bir üslupla işlemişlerdir. Bu edebiyat mensupları, kaleme aldıkları çeşitli eserlerde biyolojik bir eylem olmasının yanı sıra kültürel bir olgu olan beslenmeye yer vermişler ve doğrudan veya dolaylı yoldan kendi dönemlerinin mutfak kültürünü, zevkini, anlayışını yansıtmışlardır. Ancak insan hem bedenen hem de ruhen beslenmeye ihtiyaç duyan bir varlıktır. İnsanın sadece biyolojik değil ruhen de beslenmesi gerektiğinin farkındalığıyla hareket eden klasik Türk edebiyatı şairleri, divanlarındaki şiirlerinde kullandıkları “gıdâ-yı rûh (kût-ı rûh, ruhun gıdâsı)” kavramıyla bu konunun önemine dikkat çekmişler; bu kavram ile birlikte çeşitli dinî, tasavvufî, edebî ve musikî terimlerini; aşk, âşık, sevgili ve sevgili ile ilgili unsurları, yeme içme kültürüne ait öğeleri anmışlardır. Klasik Türk edebiyatı şairleri, ruhun besin kaynağı olarak “açlık, Allah, lâhavle, lâ-ilâhe-illa'llâh, ilahî aşk, iman, Kur'ân-ı Kerîm, ramazan, hikmet, marifet, feyz; beşerî aşk, cevr ü cefâ, derd, gam; sevgili, sevgilinin güzelliği, ben, dudak, yanak; sohbet, söz, yalan, sövme; şiir, musikî, şarap, meze, çerez, kebab kokusu, şeker, ni'met, ta'âm, mâ'ide vs.” zikretmişler; maddî veya manevî nelere ihtiyaç duyduklarını veya duyulması gerektiğini belirtmişlerdir.

Bu çalışmada farklı yüzyıllarda yaşayan şairlerin divanlarındaki şiirlerde geçen “gıdâ-yı rûh (kût-ı rûh, ruhun gıdâsı)” kavramı ile birlikte anılan ruhun besin kaynaklarının belirlenmesi amaçlanmıştır; verilerden hareketle bir tasnif ve değerlendirme yapılmıştır; beyitlerin yazımında birlik sağlayabilmek adına sadece ayın, hemze ve uzatma işaretleri gösterilmiştir.

1. Gıdâ-yı Rûh: Dinî-Tasavvufî Unsurlar ve Dinî Açından Önemli Yer Adları

Mevlânâ'ya (Örs, 2015, s. 718), göre açlık “Allah seçkinlerinin canının gıdasıdır.”, “Allah'ın yemeğidir; onunla sıdıkların bedenlerini diri tutar; açlıkta Allah'ın yemeği ulaşır.” (Kırlangıç, 2015, s. 533); insanların ruhun gıdasını inkâr etmeleri ve dünya nimetlerine yönelmeleri yanılıdır (Örs, 2015, s. 622). Bu bakımdan insanlar, tohumlar gibi “yer sütüne” bağlanmamalı, “kalplerin gıdasına” yönelerek süttten kesilmeli (Kırlangıç, 2015, s. 351); önder olabilmek için nefsin gıdası yerine ruhun gıdasını yeğlemelidir (Kırlangıç, 2015, s. 267). İnsanın asıl yeri dünya değil diğer âlem olduğu için kişi bedeninden çok ruhunu beslemeye çalışmalıdır.¹ İnsanoğlu bu gelip geçici dünyada boş hayaller peşinde koşmak, gerçek bilgi ve manevî derinlikten yoksun kalmak istemiyorsa her şeyin farkında olarak ruhunu hakikat ilimleriyle doyurmalı, olgunlaştırmalı;² eğer “perdesiz nura” dayanamıyorsa da “üstü örtük nur olan hikmet sözüyle” beslemelidir (Kırlangıç, 2015, s. 351).

Mutasavvıf veya dinî-tasavvufî unsurları şiirlerinde kullanan şairler, ruhun gıdasıyla dünyevî arzularından ziyade insanın ilahî olanla beslenmesini, manevî doygunluğunu, ilahî hakikate yönelişini veya içsel olgunlaşma sürecini kastetmektedirler. Toplumların mutfak kültürlerinde din ve inanışlar, fizikî, coğrafi ve ekonomik şartlar, yaşam tarzları etkilidir (Şavkay, 2000, s. 11; Ak, 2007, s. 1; Beşirli, 2010, s. 160). Bu faktörlerin insan ruhunun beslenmesinde de etkili olduğu görülmektedir.

1.1. Allah, Allah'ın Nuru, Kelime-i Tevhit, Tesbih, Zikir

Baktığı her yerde, her canlıda Allah'ın güzelliğini gören, yüzünü mekânsızlığa dönen tasavvuf ehlinin can gıdası Allah'tır (Örs, 2015, s. 795, s. 903). Mevlânâ'ya (Kırlangıç, 2015, s. 214), göre “İnsanın asıl gıdası Allah'ın nurudur. Hayvanî gıda ona uygun değildir.” ve bu nur velilerin bedenlerine gıda olduğunda o gıda ruha dost kesilmektedir (Örs, 2015, s. 621). İnsanı dünyaya bağlayan yön nefistir. Bu bağ koparılmadan hakikate ulaşamaz.³ Bu bakımdan hakikî manevî gelişim ve ruhun beslenmesi için nefsin arzularını terk etmeli, marifet ve feyizden beslenmeli, tüm benlikle Allah'a yönelmeli; bu dünyanın “halvâ (helva), lût (tatlı yemekler)” gibi nimetleri, isteyenlere bırakılmalıdır.⁴ Ayrıca insan, bu dünyada eziyetten, sıkıntıdan, endişeden kurtulmak, mutlu olmak istiyorsa melekler gibi sürekli Allah'ı tesbih etmeyi kendisine gıda edinmeli;⁵ gönlünü mâsivâdan arındırmalı, temiz tutmalı, manevî tatlarla, ilahî hakikatlerle doldurmalı ve gönül ovasına “eşhedü en lâ-ilâhe

¹ “Gıdâ-yı rûha taleb eyle besleme bedeni/Anun burûc-ı semâdur yiri bunun toprak” Zâtî (Kurtoglu, 2017, s. 248)

² “İlm-i hakâyıktan dahî sen rûha virmedün gıdâ/Gözünde uçarlar senün her dem sünüşler ucalar” Hakikî (Boz, 2017, s. 307)

³ “Nefs-i bed-kâra gıdâ oldıysa işbu nân u âb/Oldı mürg-i rûha dâ'im zikir-i Hâlik hem gıdâ” Mehmed Sıdkî (Eren, 2017, s. 27)

⁴ “Hakka tefvîz ile nefsin hazzını terk eyleyüp/Feyzden rûhânî câna hem gıdâ bulmak gerek” Hakikî (Boz, 2017, s. 496)

⁵ “Sen gıdâ-yı rûhî dâyim ma'rifet hününden al/Ko ide lokma-peresti lût u halvâya heves” Hakikî (Boz, 2017, s. 366)

⁶ “Kim melek-âsâ gıdâ eylerse zikri dem-be-dem/Kurtulur endişeden hiç renc ü zahmet istemez” Mehmed Sıdkî (Eren, 2017, s. 65)

⁷ “Gıdâ-yı rûh ola sübha eger ola tesbih/Devâm-ı zikir ile işün bu yolda hem tahmîd” Hakikî (Boz, 2017, s. 222)

illa'llâh” fidanını dikmelidir.⁶ Bu doğrultuda hareket eden velilerin gıdası, “lâhavle” (Kırlangıç, 2015, s. 436) ve “lâ-ilâhe-illa'llâh”tır.⁷

1.2. İman

Sözlük anlamı itibariyle iman, “İnanmak, inanç” (Uludağ, 1977, s. 265) demektir. Tasavvufi bir terim olarak “Marifetullah, yakîn, Hakk’a dair olan bilgi”dir (Uludağ, 1977, s. 265). Sûfiler, velilerin imanını “Ulûhiyeti temâşâ etmek, vuslat derecesine ulaşmak, Bir’den başkasını görmemek” (Uludağ, 1977, s. 265) şeklinde tarif etmektedirler. İmanı, canın ve ruhun gıdası olarak gören Ahmed-i Yesevî, bu büyük aşkı alabilmek için canını seve seve feda edebileceğini belirtmektedir.⁸ Mevlânâ’ya (Örs, 2015, s. 621), göre de “iman cevheri, muazzam bir nimettir, gıdadır” ve bu gıda insanı “semirtip büyütür.”

1.3. Kur’ân-ı Kerîm, Âyetler

Müslümanların kutsal kitabı olan Kur’ân-ı Kerîm’in Şûrâ suresinde (42) Allah’ın varlığı ve birliğinden, kıyametin kopmasından ve ahiret hayatından söz edilmekte; nübüvvet konusuna da değinilmektedir (Topaloğlu, 2010, s. 239). Şûrâ suresinin kıyametin kopmasından ve ahiret hayatından bahseden 42/17-27. âyetlerinde, ebedî hayatı müminlerin ciddiye aldığı, inançsızların bunu önemsemediği, ahiret hayatında mutluluğu amaç edinenlerin mükâfatlandırılacağı, fani hayatın refahı peşinde koşanlara da pay verileceği fakat bunların ahirette hiçbir nasiplerinin olmayacağı ifade edilmekte; Hz. Muhammed’in vahyedilmeyen şeyleri hiçbir şekilde Allah’a nispet edemeyeceği, Allah’ın zaten buna izin vermeyeceği; insanların maddî, manevî ihtiyaçlarının hikmete bağlı şekilde karşılandığı belirtilmektedir (Topaloğlu, 2010, s. 239). Şûrâ suresinin 42/52-53. âyetlerinde “İşte böylece sana da emrimizle Kur’an’ı vahyettik. Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin. Fakat biz onu kullarımızdan dilediğimizi kendisiyle doğru yola erıştirdiğimiz bir nur kıldık. Şüphesiz ki sen doğru bir yolu göstermekteisin. (O yol) göklerin ve yerin sahibi olan Allah’ın yoludur. Dikkat edin, bütün işler sonunda Allah’a döner.” buyrulurken Kur’ân-ı Kerîm’in müminler için şifa ve rahmet kaynağı olduğu ifade edilmektedir. İsrâ suresinin 17/9-10. âyetlerinde “Şüphesiz ki bu Kur’an en doğru olan yola iletir; iyi davranışlarda bulunan müminlere, kendileri için büyük bir mükâfat olduğunu müjdeler. Ahirete inanmayanlara gelince, onlar için de elemli bir azap hazırlamışızdır.”, Ahzâb suresinin 33/43. âyetinde “Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için üzerinize rahmetini gönderen O’dur. Melekleri de size istiğfar eder. Allah, müminlere karşı çok merhametlidir.” denilirken doğru yola ışık tutulmakta ve Bakara suresinin 2/281. âyetinde de “Allah’a döndürüleceğiniz, sonra da herkese hak ettiğinin eksiksiz verileceği ve kimsenin haksızlığa uğratılmayacağı bir günden sakının.” şeklinde uyarıda bulunmaktadır.

⁶ “Eger dilersen olası cihânda ber-hordâr/Gıdâ-yı rûhun ola mîve-i cinân her bâr/Gönül fezâsına dik turma ey birâder var/Nihâl-i eşhedü en lâ-ilâhe illa'llâh” Hayretî (Çavuşoğlu ve Tanyeri, 2023, s. 9)

⁷ “Di kalbe kût olur bātına virür kuvvet/Hem oldu rûha gıdâ lâ-ilâhe-illa'llah” Hakikî (Boz, 2017, s. 714)

⁸ “Cân-imân gıdasıdır Sen’in zevkin/Cânım verip alayım, Sen’in o yüce aşkını” Ahmed-i Yesevî (Bice, 2018: s. 109)

Klasik Türk şairleri de dünya ve ahiret saadetinin rehberi kabul ettikleri Kur'ân-ı Kerîm'i, ayetlerin dinlenilmesini, gönül, can ve ruhun manevî gıdası olarak görmektedirler.⁹

1.4. Ramazan Ayı

Genellikle ay anlamına gelen “şehir” sözcüğüyle birlikte “şehir-i ramazân” şeklinde kullanılan ramazan, Kamerî yılın dokuzuncu ayının adıdır (Günay, 2007, s. 433). Kur'ân-ı Kerîm'de adı geçen, Kur'ân'ın indirildiği ay olduğu belirtilen ve değerine vurgu yapılan tek ay ramazandır (Bakara 2/185). Müslümanlar tarafından sevinçle karşılanan, “on bir ayın sultanı” kabul edilen ramazan ayının faziletine, başlangıcının ve sonunun nasıl tespit edileceğine dair hadisler de bulunmaktadır (Günay, 2007, s. 433).

Ramazan ayının manevî değerine şiirlerinde vurgu yapan Klasik Türk edebiyatı şairleri, ramazan ayını hem bireysel hem de toplumsal şifa ve rahmet kaynağı olarak anmakta, günahlardan arınmanın, ruhsal yenilenmenin, iç huzurun zamanı olarak yüceltmekte ve ruhun manevî gıdası olarak nitelendirmektedirler.¹⁰

1.5. Vaaz

Sözlük anlamı “Öğüt vermek, uyarmak, sakındırmak” olan “va'z”, dinî bir terim olarak “Bir topluluğa dinî ve ahlâkî konularda nasihat etmek, dinleyenlerin kalplerini iyiliğe ısrındıracak sözler söylemek, uhrevî mükâfat ve azaba dair bilgiler vererek teşvik ve ikazda bulunmak; dinî konularda cemaati aydınlatarak mânen gelişmesini sağlamak amacıyla din âlimlerince ibadet mahallerinde yapılan konuşma” şeklinde tanımlanmaktadır (Cirit, 2012, s. 404). Ayrıca “mev'iza, tezkîr, irşâd, nasihat, tebşîr, inzâr” kavramları da vaaz anlamında kullanılmakta; bu görevi yerine getirene de vâiz denilmektedir (Cirit, 2012, s. 404). Bu doğrultuda vaizlerin insanlara verdikleri öğütler, ruha besin gibi gelmektedir. Ancak şair için söz “fasih” (düzgün söz, âşikâr, sarîh, açık) (Devellioğlu, 1986, s. 301) olduğu takdirde verilen öğütler etkili olacaktır.¹¹

1.6. Yesrib/Medine

Eski adı “Yesrib” olan Medine “Medîtenü'n-Nebî, Medîne-i Münevvere, Taybe” adıyla da anılır (Devellioğlu 1986, s. 715, s. 1246). Medine, Mekke'den hicret edenlerin geldiği yer olmasından ve halkının kendi isteğiyle Müslümanlığı kabul etmesinden dolayı “Kur'an'la fethedilmiş” yer kabul edilmektedir. Ayrıca Hz. Muhammed'in türbesi de Medine'de bulunmaktadır (Bozkurt vd., 2003, ss. 305-310). Bütün bu özelliklerinden dolayı Medine, klasik Türk şiirinde ruha manevî haz ve feyz veren, besleyen unsurlar arasında anılmaktadır. Medine toprağı o kadar kıymetlidir ki Hz. Nûh gözüne sürme olarak

⁹ “Nevâl-i tab'-ı latîfün nevâle-i hikmet/Gıdâ-yı kalb-ı selimün fevâ'id-i Kur'ân” Tâcizâde Ca'fer Çelebi (Erünsal, 2018, s. 248)

“Sadâ-yı âyet-i Kur'ân safâ-yı cân-ı cihân/Gıdâ-yı rûha salâh ehli anda mihmândur” Taşlıcalı Yahyâ Bey (Çavuşoğlu, 1977, s. 31)

¹⁰ “Âleme rahmet-i Hak rûha gıdâdur Ramazân/Renc-i 'isyâna şifâ câna safâdur Ramazân” Kâmî (Erişen Yazıcı, 2017, s. 246)

¹¹ “Pend-i vâ'iz gıdâ-yı rûhdurur/Bâ-vücûd ola şol kelâmı fasih” Edirneli Nazmî (Üst, 2018, s. 753)

çekmiştir.¹² Hz. Nûh, Kur’ân-ı Kerîm’de hakkında oldukça fazla bilgi verilen ve “ülû’l-azm” olarak adlandırılan büyük peygamberlerden biridir. Hz. Nûh’un adını taşıyan Kur’ân-ı Kerîm’in 71. suresinde onun tevhit mücadelesi anlatılmaktadır. Kendisine inanmayan kavmi tufanla cezalandırıldığından tufan olayı “Nûh Tufanı” diye anılmaktadır. Nûh kelimesinin “ağlamak, dövünmek” anlamına gelen Arapça nevh kökünden geldiğinden veya Hz. Nûh’un bizzat kendi nefsinin kötülüğünden, tövbe etmeden boğulup giden kavmi için üzüldüğünden ötürü bu hadiseye “Nûh Tufanı” denildiğini söyleyenler de bulunmaktadır (Harman, 2007, s. 226). Böylece şair, ruhun gıdası olarak andığı Medine’yi överken Hz. Nûh’un tufan hadisesine de telmih yapmaktadır.

2. Gıdâ-yı Rûh: Hakîkî/İlahî ve Mecâzî/Beşerî Aşk

“İşk, sevgi, şiddetli sevgi, aşırı sevgi, müfrit mahabbet ve bağlılık duygusu, sevi” (Uludağ, 1977, s. 59; Devellioğlu, 1986, s. 60; Pala, 1989, s. 82; Türkçe Sözlük, 2005, s. 138) anlamlarına gelen aşk, “hakîkî” ve “mecâzî” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Allah’ın kulu, kulun Allah’ı sevmesi, hakîkî/ilahî, insanın insanı veya diğer yaratılmışları sevmesi mecâzî/beşerî aşktır (Uludağ, 1977, s. 60). Tasavvufta aşk, “sevginin son mertebesi, sevginin insanı tam olarak hükümü altına alması, varlığın aslı ve yaratılış sebebi”dir (Uludağ, 1977, s. 59). İslam tasavvufunun özünü “Ben gizli hazîne idim, bilinmeyi istedim ve âlemi yarattım.” kudsi hadisi oluşturmaktadır (Pala, 1989, s. 82). Bu kudsi hadisteki “bilinmek istemek” Allah’ın sevilme istemesi olarak yorumlanmaktadır.

Klasik Türk edebiyatında aşk, başlangıçta ilahî iken tasavvuf terimlerinin alegorik kullanımıyla beşerî boyutta ele alınmaya başlanmıştır; süreç içerisinde bazen ayrı bazen de iç içe geçmiş bir şekilde işlenmiştir (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, 1977, s. 222; Uzun, 1991, s. 18; Ünver, 1998, s. 187; Sungurhan, 2017, s. 768).

2.1. Hakîkî/İlahî Aşk

İslam tasavvufu, “vahdet-i vücûd” felsefesine dayanır. Bu felsefede Allah’ı bilmek, tanımak aşk ile gerçekleşir. Aşk, Allah’a ait bir özelliktir. Allah’ın sırrı, tecellinin işareti bu aşkta gizlidir (Pala, 1989, s. 82). İnsanı kendine ayna olsun diye yaratan Allah “hüsn-i mutlak, cemâl-i mutlak, kemâl-i mutlak”tır. Bu bakımdan aşkın temelinde güzellik vardır ve güzelliğin kaynağı da Allah’tır. Allah sevgisini bünyesinde barındıran insanın, güzele duyduğu ilginin sebebi de budur (Pala, 1989, s. 83). Mevlânâ “Canların yediği içtiği aşktır. İşte bu yüzden açlık canların gıdasıdır. Ekmeksiz ekmeğe aşk, âşığın gıdasıdır. Sâdık olan varlığa tutsak değildir” (Kırlangıç, 2015, s. 411), “Ruhların gıdası, peygamber erzakı zahmetsiz rızıktır” (Kırlangıç, 2015, s. 393) der. Bu rızka, gıdaya erişebilmek için Hak âşığının “mâsivâdan vazgeçmek, gam çekmek, nefsinin hâkim” gibi bazı yapması gereken

¹² “Hâk-i Yesribdir gubâr-ı tûtiyâ-yı çeşm-i Nûh/Zevk-bahşâ-yı hevâsıdır gıdâ-yı feyz-i rûh” Lâzîkizâde Feyzullah Nâfiz (Demir, 2017, s. 201)

şeyler vardır. Ancak insan nefesine uyarak ruhu besleyen bir nimet olan aşk sofrasından ne yazık ki uzak durmaktadır.¹³

İnsan, bu dünyaya gelmeden önce Allah, ruhlar âleminde bütün ruhlara “Elestü bi-Rabbiküm (Ben sizin Rabb’iniz değil miyim?)” buyurmuş ve ruhlar da “Kâlû Belâ (Evet, sen bizim Rabb’imizsin)” (Uludağ, 1977, s. 441; Pala, 1989, s. 153) demişlerdir. Böylece Allah ile kulları arasında bir sözleşme yapılmış; kullar, Allah’a bir söz vermişlerdir. Buna bezm-i elest denilir (Uludağ, 1977, s. 299). Edebî metinlerde de sıklıkla Allah’a verilen bu söze, ilk yemine, ilk ahde telmih yapılır ve bu durum ilahî aşk şarabını içmek olarak yorumlanır. Dünyaya geldiğinde verdiği bu söze sadık kalan Hak âşığı, Allah yolunda ilerleyerek vahdete ulaşmak ister.¹⁴ Şebüsterî (Gölpırarlı, 1993, s. 56) “Dünya ile buluşmak, ayrılığın ta kendisidir. Öbür âlem ise şüphe yok, Tanrı’dandır, bâkidir.” der. Bu bakımdan aslı vatani özleyen âşğın ağlayan gönlünün arzusu, ruhunun tek gıdası, aşk belası ile sevgi derdidir.¹⁵ İlahî aşk ateşiyle yanıp tutuşan âşık ruhunu çekilen sıkıntılar, gamlar ile besler.¹⁶ Onlara kana benzeyen ilahî aşk şarabını içmek tâ bezm-i eleste kismet olmuştur.¹⁷ Ancak gam sofrasının ruhu besleyen lezzetini, rahatına düşkün, sadece dünyaya dönük, bedeni için yaşayanların anlaması mümkün değildir.¹⁸ Bu ruhsal derinlikten yoksun, sadece maddî dünyaya bağlı yaşayanların kismetine ilahî hakikatler değil sadece hayvanlara verilen yem düşecektir.¹⁹

2.2. Mecâzî/Beşerî Aşk

Klasik Türk edebiyatında mecâzî/beşerî aşk, ikili aşk hikâyelerinin anlatıldığı mesnevilerde, tercüme veya telif çeşitli ahlak kitaplarında, şehrengizlerde, bahnâmelerde divanlarda gazel başta olmak üzere çeşitli nazım şekilleriyle yazılmış şiirlerde işlenmiştir (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, 1977, s. 222; Uzun, 1991, s. 18; Ünver, 1998, s. 187). Aşk, daima gizli tutulması, sır gibi saklanması ve bu uğurda can verilmesi gereken bir duygudur. Klasik Türk edebiyatında hastalık derecesine varan büyük bir tutkuyla ele alınan bu aşk, şiirlerde sıklıkla sevgili-âşık-rakip, sultan-köle, gül-bülbül vs. aşkı etrafında şekillenir ve bazen de ilahî aşkın mecazlarına bürünerek verilir.

¹³ “Gözlerem nefsin hevâsında kanâ’at bulmadun/Cân gıdâsı ni’met-i ‘aşka neden toydun gönül” Ümmî Sinan (Bilgin, 2017, s. 94)

¹⁴ “Süfi ider mi ‘ârif olan tevbe-i nasûh/Mahbûb ile şarâb durur çün gıdâ-yı rûh” Revânî (Avşar, 2017, s. 198)

¹⁵ “Belâ-yı ‘aşk ile derd-i mahabbetdir Şeref ancak/Gıdâ-yı rûhı matlûb-ı dil-i nâlânı dervîşin” Şeref Hanım (Arslan, 2002, s. 122)

¹⁶ “Dem-i Elestd e sunıldı bana nasib-i şarâb/Gıdâ-yı rûhum olursa ‘aceb mi bûy-ı kebâb” Karamanlı Aynî (Mermer, 1997, s. 332)

“Biz table-hôr süfilerüz hûn-ı gaybdan/‘Aşk âteşini rûha gıdâ idelüm taleb” Hakikî (Boz, 2017, s. 125)

¹⁷ “Gam yiyüp ‘uşşâka kan içmek gıdâ-yı rûhdur/Kısmet itdi çün ezel bezminde hânsâlâr-ı ‘aşk” Hayretî (Çavuşoğlu ve Tanyeri, 2023, s. 18)

¹⁸ “Lezzet-i hân-ı gamı ten-perver olan anlamaz/Ol gıdâ-yı rûhdur bilmez anı gâv-ı ‘alef” Hayretî (Çavuşoğlu ve Tanyeri, 2023, s. 168)

¹⁹ “Kim câna gıdâ almasa bu süz-ı derûndan/Hayvândur anun kon önine imdi ‘alîki” Hakikî (Boz, 2017, s. 813)

2.2.1. Gıdâ-yı Rûh: Âşık ile İlgili Unsurlar

Klasik Türk şiirinde âşık, sevgilinin her türlü cevr ü cefasına katlanan, çektiği tüm sıkıntıları lütuf kabul eden, tegafülden korkan, sevgiliyi daima kıskanan, ondan ayrı kaldığı günlerde kanlı gözyaşları döken; talih, felek, zaman ve ayrılıktan şikâyet eden ama asla vuslatı istemeyen bir kişidir. Âşığın bakış açısına göre sevgilinin çizdiği tüm tavırlar, kendisinin de çektiği tüm acılar veya davranışlar, alın yazısından, kaderden kaynaklanmaktadır ve herkes de kendi alinyazısı, kaderi doğrultusunda hareket etmektedir. Bu bakımdan aşk hastası âşığın aşk ateşiyle yanan ciğerini kebab gibi yemesine, can gıdası olarak görmesine şaşılmaz.²⁰ Rint-meşrep yaradılışlı âşık ruhunu gam, keder, gussa, elem ve sevgilinin o güzel yüzünü seyretmenin verdiği lezzet ile beslemekten memnundur; hatta cennet nimetlerinden bile bu lezzeti alamayacağını düşünür.²¹

Klasik Türk şiirinde çatışma içinde rint ve zahit olmak üzere iki tip vardır. Rint gönlü, hâl ehlini; zahit aklı, ham sofuyu, kâl ehlini temsil eder. Rint, söylenenlere aldırmandan gönlüne göre hareket eden; içi ilim ve irfanla dolu, her şeyi ilahî takdire bağlayan, bunun idrakine eren kâmil insan; zahitler gibi dinin şeklinde kalmayıp özüne, içine nüfuz ettiğini iddia eden mutasavvıftır (Uludağ, 1977, s. 437). Zahit ise dinî kuralları yerine getirirken aşk ile yapmayan, dinin özünden habersiz, her şeyin dış kabuğunda kalan, şekilci, olgunlaşmamış, pişmemiş, sürekli öğütler veren, ârif ve âşık olmayan kimsedir (Uludağ, 1977, s. 581; Pala, 1989, s. 508). Klasik Türk edebiyatı şairleri, şiirlerinde kendilerini gönül ehli olan rint ile özdeşleştirirken akılla hareket eden zahide karşı olumsuz bir tavır sergilerler ve zahitler de yaşam tarzlarından dolayı sürekli rintleri eleştirirler.²² Rindin gözünde zahit, cahil, bilgisiz hatta hayvandan farksızdır ve bu yüzden de ona insanın ruhunun gıdası olan aşk ateşi verilmemiştir.²³

2.2.2. Gıdâ-yı Rûh: Sevgili ve Sevgili ile İlgili Unsurlar

Klasik Türk şiirinde betimlenen sevgili, son derece güzel, zalim, merhametsiz, her zaman sevilen ama hiç sevmeyen, daima kıskanılan ama asla kıskanmayan, etrafı karıştıran, rakibe daha fazla ilgi gösteren, âşığı görmezden gelen, âşığın ağlayıp inlemelerine

²⁰ “Olsa ciger kebâbı ta’âmun ‘aceb degül/Bimâr-ı ‘aşk olana cânâ gıdâ budur” Şehâbi (Bayak, 2017, s. 65)

²¹ “Dîdâruna nezâredür ey cân gıdâ-yı rûh/Görmez na’im lezzetin ehl-i nazar leziz” (İsen, 2020, s. 163)

“Gönlüme râhunda gam yimek gıdâ-yı rûhdur/Ka’be-i kuyunda cân virmek safâdur sevdüğüm” (İsen, 2020, s. 242)

“Gıdâsı ‘âşıkun derd ü elemdür/Safâsı gussa vü şâdîsî gamdur” (İsen, 2020, s. 332)

Zevk-i vaslı datmadum bilmem velî tîg-ı gamun/Bir gıdâ-yı rûhdur lezzet bağışlar cânuma” (İsen, 2020, s. 282)

²² “Gıdâ-yı rûh disem gussa-i civânâna/Ko zâhidâ bana pendî benüm gamum yime sen” Azmîzâde Hâletî (Kaya, 2017, s. 470)

²³ “Mahabbet süzişinden zâhid-i nâ-dâna virmezler/Gıdâ-yı rûh-ı insânîdür ol hayvâna virmezler” Bursalı Rahmî (Erdoğan, 2017, s. 189)

aldırmayan hatta bundan haz alan, eğlence ortamlarının vazgeçilmez kişisi, âşığın gönlünün sultanı ve âşığın ruhunun gıdasıdır.²⁴

Herkesin hayran olduğu, kusursuz bir güzelliğe sahip sevgilinin güzelliğine güzellik katan dudağı, yanağı, gözü, kaş, saç, beni, sinesi gibi çeşitli unsurlar bulunmaktadır. Şairler, şiirlerinde bu unsurlar ile başka unsurlar arasında ilgi kurarken idealize edilmiş bir güzelliği tasvir ederler. Sevgilinin vasıflarının verdiği lezzeti, ruhunun gıdası edinen âşık, bu ruhanî zevk ile her an ömrüne ömür kattığını düşünür. Ancak sevgilisi uğruna can vererek aşkını ispat etmeye çalışan âşık için bu esasında arzu edilen bir durum değildir.²⁵

2.2.2.1. Güzellik

Güzellik (hüsn), “Estetik bir zevk, coşku, hoşlanma duygusu uyandıran nitelik, hüsn; okşayıcı söz veya davranış, iyilik, yumuşaklık; ahlak ve fikrî nitelikleriyle hayranlık uyandıran şey; güzel olan bir kimsenin niteliği” (Türkçe Sözlük, 2005, s. 818) demektir. Klasik Türk şiirinde genellikle sevgilinin güzelliğinin derecesi mübalağalı bir şekilde ifade edilirken, hayatı ve kıssası Kur’ân-ı Kerim’de (Yûsuf, 12) anlatılan Hz. Yûsuf anılır ve onun hayatının çeşitli kesitlerine, harikulade güzelliğine telmih yapılır. Bütün cihan halkı, Mısır ülkesinin sultanı Yûsuf’a benzeyen o ay yüzlü sevgilinin güzellik sofrasından ruhunu doyururken,²⁶ ayrılık zamanlarında her an melek yüzlü peri gibi sevgiliyi anarak onun vasıflarını düşünerek ruhunu besleyen âşık da bu dünyada ondan daha lezzetli bir gıda bulamamıştır.²⁷ Sevgilinin her yönden hoşluğunu hissettirmek için “Tadı güzel, lezzetli, hoş, zevkli, latif” (Türkçe Sözlük, 2005, s. 1307) anlamlarına gelen “leziz” sıfatı kullanılır. Şair, gazelinde sevgiliye yer vermekten kaynaklı ruhuna gıda bağışlandığını ifade ederken nefsine yenik düşerek ceylan eti yemeği tercih ettiğini belirtir.²⁸

2.2.2.2. Dudak, Sohbet, Söz, Sözün Lezzeti, Sövme

Klasik Türk şiirinde dudak (leb), rengi, şekli, güzelliği ve çevresindeki ayva tüyleri, kenarındaki beni, ağzı oluşturması, dişleri muhafaza etmesi, konuşurken kullanılması vs. hasebiyle çeşitli benzetme ve mecazlarla en fazla üzerinde durulan sevgilinin güzellik unsurlarındandır. Ayrıca dudak, son nefesin çıkış noktası olması bakımından da önemlidir (Pala, 1989, s. 78). Dudak, renk ve şekil bakımından sıklıkla “la’l, şarap, yakut,

²⁴ “Hâlini etme nihân ey perî gel dâ’ireye/Da’vet-i keyf edelim rûha gıdâyı görelim” Lâzîkizâde Feyzullah Nâfiz (Demir, 2017, s. 420)

²⁵ “Gıdâ-yı rûh edindim lezzet-i evsâfını ammâ/Hayât-efzâ olur her dem bana ol zevk-i rûhânî” Sünbülzâde Vehbî (Yenikale, 2017, s. 113)

²⁶ “Yûsuf-ı Mısır-ı cemâl olmagın ey meh-rû Sinân/Hân-ı hüsnünden gıdâ-yı rûh alur halk-ı cihân” Münîrî (Ersoy, 2017, s. 323)

²⁷ “Fikr-i evsâfın gıdâ-yı rûhdur endişeme/Dil helâk olur ger olursam o sevdâdan beri” Nefî (Akkuş, 1993, s. 94)

“Ol melek-simâ perinün zikri Nazmî dem-be-dem/Hazz-ı cândur âdeme hakkâ gıdâ-yı rûhdur” Edirneli Nazmî (Üst, 2018, s. 1116)

“Câna virmekte safâ rûha gıdâ-bahş olmada/Bulmadum ben iy Süheylî zikr-i dilberden leziz” Süheylî (Harmancı, 2017, s. 183)

²⁸ “Rûha gıdâ bağışlar bir dil-güşâ gazelden/Nefs iştihâsı üzre tercih ider gazâlî” Gelibolulu Mustafâ Âlî (Aksoyak, 2018, s. 357)

mercan, gonca, gül, semender, ateş, sürh, kan içici, hûn-bahâ, kadeh, sâkî, meze, meyhâne, hokka, dür, mühr-i Süleymân, nâ-peydâ, hayâl, rüyâ, nokta, sır, râz-ı nihân, nükte-i ilahî”; söyledikleriyle de “âb-ı hayât, çeşme-i hayvân, çeşme-i cân, Îsî- nefes, Îsî-dem, Kevser, tabîb, dârü’ş-şifâ, ilaç, devâ, em, gül-şeker, tiryak, helvâ, tatlı, şeker, ney-şeker, şehd, hurma, şîrîn, zehir”dir (Pala, 1989, s. 79) Bütün bu özelliklere sahip olan dudak, aynı zamanda şaraba, sâkîye şekere, helvaya, yakuta, la’le benzemesiyle,²⁹ düşünülmesi, anılması, öpülmesi, verdiği gamı ve derdiyle âşığın ruhunun gıdasıdır.³⁰

Âşığın gözünde, ruhun bir başka gıdası sevgiliyle baş başa sohbetir. Bu nimete kavuşan âşıkta ne gam ne keder kalır.³¹ Âşık ruh gıdasını, sevgiliden gelen bir mektup, bir selam ile de alır.³² Vefasız sevgiliden gelen iyi veya kötü sözler, yalanlar, hatta sövmeler bile âşık için bir lütuftur.³³ Bütün bu sözler, sözlerin lezzeti, âşığın hasta gönlüne hayat verir ve ruhunu besler.³⁴

²⁹ “Câm-ı şarâb-ı ‘aşka ki dirler cilâ-yı rûh/Sâfi lebûni sun bana oldur gıdâ-yı rûh” Bursalı Rahmî (Erdoğan, 2017, s. 162)

“Hokka-i yâkûtdur yinse müferrih vaktidür/İdelüm la’lün bugün rûha gıdâ nevrudur” Bahtî (Kayaalp, 2019, s. 50)

“‘Aşk ehline şol câmı sunar sâkî-i la’lün/Kim ‘akla cilâ kalbe safâ rûha gıdâdur” Bâkî (Küçük, 1994, s. 166)

“İdüp ol Hüsrev-i hüsnün leb-i Şîrîni yâd/Virürüz rûha gıdâ sükkeri halvâlarla” Edirneli Nazmî (Üst, 2018, s. 3141)

“Şekerle besledim mürğ-i dil-i âvâremi Vehbî/Gıdâ-yı rûh edip fikr-i leb-i la’l-i şeker-hâyî” Sünbülzâde Vehbî (Yenikale, 2017, s. 207)

“Kanda var Nazmî gıdâ-yı rûh olur bir nesne kim/La’l-i cânân gibi olan kand-sân u şehd-i şân” Edirneli Nazmî (Üst, 2018, s. 2620)

³⁰ “Senün derd-i belâ-yı ‘aşkunı çekmekden incinmez/Gam-ı la’lün gıdâ-yı rûhdur ‘uşşâk-ı nâlâna” Azmîzâde Hâletî (Kaya, 2017, s. 543)

“Rûh-ı hayvâniye dâğ-ı ‘aşkdur hayrû’l-halef/La’lün efkârı gıdâ-yı rûhadur ni’me’l-bedel” Âşık Çelebi (Kılıç, 2017, s. 94)

“Bî-çâre hûn-behâsını yir yine kendünün/La’l-i lebün hayâlî ki rûhun gıdâsıdır” Münîrî (Ersoy, 2017, s. 247)

“Sen Husrevî Mesihî çü Şîrîn medh ider/La’l-i lebün hayâlin iderse gıdâ-yı rûh” Mesihî (Mengi, 1995, s. 132)

“Lebün bûsı gıdâ-yı rûh u cânûr/O zevk-i cân-fezâyâ hiç toyılmaz” Yâver (Üstüner, 2017, s. 85)

³¹ “Gıdâ-yı rûhdur cânân ile cân sohbetin itmek/İreydüm ben de Yahyâ ni’met-i vasla ne gam yirdüm” Şeyhülislâm Yahyâ Demir (Kavruk, 2001 s. 258)

³² “Selâmından gıdâ-yı rûh irişür cism-i ‘uşşâka/Seferden gelse bir mektûb ol yâr-ı müsellemden” Taşlıcalı Yahyâ Bey (Çavuşoğlu, 1977, s. 484)

³³ “Sevgilinin yalan sözleri onun ruhunun gıdası/Güzellerde ebed bir ‘ahd u peymân olmaz âh aslâ/Gıdâ-yı rûhdur her dem yalan söz anlara gûyâ/İderler ol perî-rûlar o yüzden âdemi şeydâ/Güzeller bî-vefâ olur vefâ gelmez güzellerden” Edirneli Nazmî (Üst, 2018, s. 2532)

“Gıdâ-yı rûh idi lutf-ı kelâm-ı zibâsı/Zebânı bülbülü şîrîn-makâl idi gûyâ” Taşlıcalı Yahyâ Bey (Çavuşoğlu, 1977, s. 112)

“Sögse dehâmı agzuma olur gıdâ-yı rûh/Cânumdan uyarur benüm ol âşînâ-yı rûh” Taşlıcalı Yahyâ Bey (Çavuşoğlu, 1977, s. 308)

³⁴ “Bezmine haste-diller irişse bulur hayât/Güftâr-ı yâra n’ola dinirse gıdâ-yı rûh” Gelibolulu Mustafâ Âlî (Aksoyak, 2018, s. 573)

“Şive-i refârî virür birinün kalbe ferah/Lezzet-i güftârî virür birinün rûha gıdâ” Edirneli Nazmî (Üst, 2018, s. 233)

2.2.2.3. Ben

Klasik Türk edebiyatı şairleri, şiirlerinde sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan beni (hâl, şâme), küçük ve siyah renkli oluşuyla sıklıkla yanak, saç, kaş, ayva tüyleri, dudak ile birlikte anarlar ve renk, şekil, verdiği haz ve hayal edilen kokusu bakımından da “nokta, dâne, abîr, ûd, mercimek, tıfl, afyon, gıdâ, habb, hardal, haşhaş, ahter, Bercîs, Pervîn, ‘anber, misk, âşûb, belâ, fettân, Firengistân, ten-i Mecnûn, sanem, şüphe vs.” benzetirler (Sungurhan, 2010, ss. 177-207).³⁵ Şair, bazen o güzelin benini veya o benin hayalini âşığın ruhunun gıdası olduğunu ifade ederken beni dâneye, gönlü veya canı kuşa, saçları da tuzağa benzetir.³⁶

2.2.2.4. Göz

Klasik Türk edebiyatında en çok anılan sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan göz (çeşm), büyücü, âfet, bekçi, cadı, cellat, kan dökücü, kavgacı, mest, şehlá, yol kesici vs.dir (Pala, 1989, s. 212). Sevgili gözleriyle âşığa çok şey anlatır ve onu yanbakış oklarıyla yaralar, öldürür. Şekli bakımından bademe benzetilen göz, hem ilâhî hem de beşerî aşkın anlatımında söz konusu edilir ve bazen sevgilinin gözünün düşüncesi bile âşığın beden mağarasındaki ruhuna gıda olur.³⁷ Tasavvuf anlayışında göz “Allah’ın basar sıfatıdır (Uludağ, 1977, s. 130). Tasavvufta mürşitlerin müritlere bakışı, onların ruhlarına tesir ederek şekillendirir, gönüllerini feyze besler ve olgunlaştırır (Uludağ, 1977, s. 402).

2.2.2.5. Saç

Klasik Türk şiirinde saç (zülf, mû, mûy, gîsû), sevgilinin en önemli güzellik unsurlarındandır. Saç, şekli, rengi, kokusu ve yumuşaklığı bakımından çeşitli hayallerle klasik Türk şiirinde söz konusu edilir (Öztoprak, 2004, ss. 240-261).³⁸ Sevgilinin saç, âşığın can ve gönlünün sığınağı, saklanmak veya gitmek istediği yerdir. Şairler, saçın özelliklerini anlatırken “perîşân, bî-karâr, girih girih, şûrîde, pây mâl, pür-âşûb” gibi tabirler kullanırlar. Saç ile ilgili renk, şekil ve kokuya dayanan teşbih ve mecaz unsurlarının başında “mesâ, leyl, şâm, şeb, şebistân, Hind, Hindû, zulümât, duman; resen, rişte, rismân, mîstâr, kemend, mâr, ejder, misk-i Hitan, nâfe-i Çîn” (Türk Dili ve Edebiyatı

³⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Aysun Sungurhan (2010). Klâsik Türk Edebiyatında Bir Güzellik Unsuru Olarak Ben/Hâl/Şâme. Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-Academic Journal, 5(3), 177-207.

³⁶ “Dâne dâne hâl-i ruhsârın gıdâ-yı rûh iken/Çîn-i zülfünde nihân etme o mürgün çinesin” Sünbülzâde Vehbî (Yenikale, 2017, s. 449)

“Subh-ı safâ ruhun zekanun sâgar-ı subûh/Habb-i siyâh-ı hâl-i lebüdür gıdâ-yı rûh” Nev’î-zâde Âtâyî (Karaköse, 2017, s. 154)

“Döstüm hâlün hayâlidür gıdâ-yı ruhumuz/Bir hümâdur murg-ı cân her dâneye meyl eylemez” Hayretî (Çavuşoğlu ve Tanyeri, 2023, s. 146)

“Cân murgına gıdâ-yı rûh olmaya münâsib/Hâl-i ruhun halilüm şeh-dâne bir ‘adesdür” Vizeli Ramazan Behiştî (Aydemir, 2018, s. 155)

³⁷ “Gâr-ı tende rûha fikr-i çeşm-i dil-berdür gıdâ/Rahmiyâ olur riyâzet-pervere bâdâm kût” (Erdoğan, 2017, s. 156)

³⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz Nihat Öztoprak (2004). Divan Şiirinde Güzelin Saç Rengi. s. 240-261. Saç Kitabı. İstanbul Kitabevi.

Ansiklopedisi, 1990, ss. 390-391) gelir. Âşık için tüm bu vasıflara sahip sevgilinin saçının reyhan kokulu esintisi ruhânî bir gıdadır.³⁹

2.2.2.6. Yanak

Klasik Türk şiirinde sevgilinin güzellik unsurlarından yanak (ruh, ruhsâr, ‘izâr, ‘ârız) sıklıkla ayva tüyleri ve saç ile birlikte anılır ve renk, şekil, parlaklık bakımından söz konusu edilir. Âşığın bakmaya doyamadığı yanak, “gül, gülistân, gonca, lâle, lâlezâr, şarâb, bahâr, bâğ, cennet, su, âb-ı revân, güneş, ay, gündüz, sabah, genç, perî, Azrâ, ateş, şem’, nûr, Mushaf vs.” dir (Pala, 1989, ss. 384-386). Sevgilinin o ateşe benzeyen kırmızı yanağını, kızzılık içinde doğan aya benzeten âşık için bu manzara feyz ehlinin ruhunun gıdasıdır ve “kadehini kaldır, şarabını iç” diyerek herkesi bu ruhanî coşkuya davet eder.⁴⁰

3. Gıdâ-yı Rûh: Şiir ile İlgili Unsurlar

Edebiyat “duygu, düşünce ve hayallerin okuyucuda heyecan, hayranlık ve estetik zevk uyandıracak şekilde sözle ifade edilmesi sanatıdır” (Okay, 1994, s. 396). Batı’da güzel sanatlarla ilgili teorik konuların gelişmesiyle edebiyat, bu sanatlardan biri hâline gelmiştir. Hegel, güzel sanatları plastik (mimari, heykel, resim ve dekoratif sanatlar), fonetik (mûsiki) ve söz sanatı (edebiyat) olmak üzere üç grupta toplamıştır. Tamamen zihnî bir sanat faaliyeti olan edebiyat, gücünü ve zenginliğini “söz”den alır (Okay, 1994, s. 395).

Sanatlarıyla övünen Klasik Türk edebiyatı şairleri için manaların ruhuna gıda veren söz, şiir, ve ahenkli sözler, insan ruhunu da beslemektedir.⁴¹ Şairin ruhunun gıdası, kimi zaman kendi nağmeleri, ahenkli sözleridir ve inleyen gönlüne yakışan da aşk şiirleridir.⁴² Şairler, ruha gıda veren şiirleri (sühan, şi’r, nazm, güfte), “şîrîn, tâze, rengîn ü latîf, hûb-âvâz, ‘İsî-i i’câz-nümâ, âdâb, ebkâr-ı ma’ânî, dikkat-i ma’nâ, tâze mazmun, güfte-i Bâkî” olarak nitelendirirken “lezzet, ni’met, şeker, ta’âm, mâ’ide, beslemek” gibi yemek kültürüne ait kavramları kullanmaktadırlar.⁴³

³⁹ “Hevâ-yı vasl-ı pehlûsî nesîm-i zülf-i reyhânî/Birisi hazz-ı cismânî gıdâdur biri ruhânî” Âşık Çelebi (Kılıç, 2017, s. 88)

⁴⁰ “Dem-â-dem ol mehîm şark-ı ‘izâr-ı âteşiniyle/Gıdâ-yı rûh-ı ehl-i feyzdir çek sâgar-ı râhî” Numân Mâhir (Batği 2017, s. 143)

⁴¹ “Zîrâ benim ol tûtî-i nazm-âver-i devrân/Kanda sühanım rûh-ı ma’ânîye gıdâdur” Numân Mâhir (Batği, 2017, s. 39)

⁴² “Sürûd-ı ‘aşk mî-verzed be-her hâlet dil-i zârem/Gıdâ-yı rûh ez-ân gerded be-her nagme nevâ-yı hod” Münîrî (Ersoy, 2017, s. 177)

⁴³ “Gıdâ-yı rûh-ı erbâb-ı sühandır nazm-ı şîrînim/Bu lezzet var mıdır güftâr-ı tûtî-yi şeker-hâda” Sünbülzâde Vehbî (Yenikale, 2017, s. 264)

“Gıdâ-yı rûha ‘Âli her sözün bir tâze ni’metdür/Ne benzer irteye kalmış ta’âma güfte-i Bâkî” Gelibolulu Mustafâ Âli (Aksoyak, 2018, s. 1209)

“Dile sâfî safâ virüp ider iy Nazmî sevk-i şevk/Gıdâ-yı rûh olur her demde rengîn ü latîf âvâz” Edirneli Nazmî (Üst, 2018, s. 1383)

“Gıdâ-yı rûh olur Nazmî ne dem kim/Ser-âgâz eyleye bir hûb-âvâz” Edirneli Nazmî (Üst, 2018, s. 1392)

“Hem-dem-i ‘İsî-i i’câz-nümâdur sühanüm/Kim dil ü câna safâ rûha gıdâdur sühanüm” Mezâkî (Mermer, 1991, s. 296)

“Gıdâ-yı rûh durur cümle şi’ri Yahyânun/Gedâ-yı ‘ışk olalı oldu ol emîr-i kelâm” Taşlıcalı Yahyâ Bey (Çavuşoğlu, 1977, s. 440)

Şair bazen ruhunu her an övdüğü kişinin övgüsünün kokusuyla beslemektedir. İnsan ruhunu güzel kokuların beslediğine dikkat çekilirken, dönemin patronaj sistemi içinde şairin desteğe duyduğu ihtiyacı ve bağlılığı da ifade edilir.⁴⁴

4. Gıdâ-yı Rûh: Musiki ile İlgili Unsurlar

Musiki veya müzik “Kulağa hoş gelen sesler dizisi; birtakım duygu ve düşünceleri belli kurallar çerçevesinde uyumlu seslerle anlatma sanatı” (Türkçe Sözlük, 2005, s. 1422, s. 1446) demektir. Musiki, İbn Sînâ’ya (Özcan ve Çetinkaya, 2020, s. 257), göre “Birbiriyle uyumlu olup olmadığı yönünden sesleri ve bu sesler arasındaki zaman sürelerini araştıran riyâzî bir ilim”dir. Musiki, felsefe, astronomi ve tıp ilmiyle yakından ilgilidir. Eskiler musikiyi tedavi yöntemi olarak da kullanmışlardır (Pala, 1989, s. 193). Musikiyi Fisagor’un ilahî ahengi esas alarak icat ettiğine inanılır. Bu yüzden musikiye “devir, edvâr (dönüşler bilgisi)” denilmiştir (Pala, 1989, s. 193). İslam dünyasında ise musikiyi Dâvud Peygamberin, İdris Peygamberin veya Nûh Peygamberin oğullarından birinin icat ettiğine inanılmaktadır (Pala, 1989, s. 194). Geçmişte musikinin önemini anlayan insanlar, musikiyle alakalı çeşitli eserler kaleme almışlardır (Özcan ve Çetinkaya, 2020, ss. 258-260).

Klasik Türk şairleri de şiirlerinde genellikle tevriye ve tenasüp oluşturacak şekilde çeşitli musiki unsurlarını kullanmışlar, musikin ruhun gıdası olduğunu belirtmişlerdir. Şairler, musikiyi ruhun gıdası olarak nitelendirirken “hicâz (Türk mûsikîsinin 8 numaralı basit makamı), ‘irâk (Türk mûsikîsinde bir mürekkep makam), ısfahân (Türk mûsikîsinde bir mürekkep makam), nevâ (Türk müziğinin 7 numaralı basit makamı), ‘uşşâk (Türk mûsikîsinin 5 numaralı basit makamı)” (Öztuna, 2006, s. 346, s. 368, s. 372; Öztuna, 2006, s. 105, s. 460) gibi makam adlarını anmışlar; “devr, semâ’ (dinleme), sadâ, nağme, hoş-nefes” gibi müzik ile ilgili terimlere ve “rebâb, çeng” gibi müzik aletlerine yer vermişlerdir.⁴⁵ Ayrıca nağme ve sûz ile “nağme-i kâbil (Türk müziğinin eski bir mürekkep makamı), sûz-i dil (Türk mûsikîsinde bir şed makam), sûz-ı dilârâ (Türk mûsikîsinde bir

“Dîvânunı kim gördi ise mâ’ide sandı/Zîrâ sühanun Hâletiyâ rûha gıdâdur” Azmizâde Hâletî (Kaya, 2017, s. 295)

“Bâreka’llâh zihî şerh-i letâfet-güster/Ki virür dikkat-i ma’nâsı dil ü rûha gıdâ/Yaraşur levh-i mehe kâtib-i divân-ı felek/Hâme-i şa’şa’a-i mihr ile itse imlâ” Neşâtî (Kaplan, 1996, s. 167)

“Zâde-i tab’a gıdâ-yı rûhdur âdâb-ı nazm/Niçün ebkâr-ı ma’ânî beslemez erbâb-ı nazm” Bahtî (Kayaalp, 2019, s. 63)

“Dür-i nazm-ı ‘ibâret ziver-i gûş-ı kabûl ammâ/Gıdâ-yı rûh ancak istimâ’î tâze mazmunun” Kâmî (Erişen Yazıcı, 2017, s. 237)

⁴⁴ “Pür oldu yine nûkhet-i medhünle meşâmum/Kim râyhâsı şâm ü seher rûha gıdâdur” Mezâkî (Mermer, 1991, s. 220)

⁴⁵ “Ger ‘Irak u İsfahân’ı bir Hicâz’ı itse devr/Bir sadâ bulmaz semâ’î rûh-ı ‘uşşâka gıdâ” Gelibolulu Mustafâ Âlî (Aksoyak, 2018, s. 458)

“Ol yirde sabâ ki geh vezândur/Çün nağme gıdâ-yı rûh u cândur” Kâmî (Erişen Yazıcı, 2017, s. 360)

“Olur âvâz-ı nevâ rûha gıdâ/Dinlese ‘âşık-ı bi-berg ü nevâ” Arpaemini-zâde Mustafâ Sâmî (Kutlar Oğuz, 2017, s. 276)

“Gönül açar gül gibi olur gıdâ-yı rûh hem/Eylese bir hoş-nefes bir dem sadâ bülbül gibi” Edirneli Nazmî (Üst, 2018, s. 3472)

“Âşıkların arzusu kadeh ve şarap/Sevgiliye vuslat için bağı kebab/Ruhların gıdasıdır, çeng ü rebap/Âhı çıksa, yedi iklim virân eyler” Ahmed-i Yesevî (Bice, 2018, s. 285)

mürekkep makam), sûznâk (Türk mûsikîsinin 13 numaralı -sonuncu- basit makamı)” (Öztuna, 2006, s. 93, ss. 313-314) makamları ve tarab ile “tarab-engîz (XV. asır Türk mûsikîsinde kullanılmış, zamanımıza örneği gelmemiş bir usul) (Öztuna, 2006, s. 376) usulü hatırlatılmış; “düzme koşma” (Türk halk şiir ve mûsikîsinde bir şekil) (Öztuna, 2006, s. 467) ifadesiyle de “düz koşma”dan olumsuz şekilde söz edilmiştir.⁴⁶

5. Gıdâ-yı Rûh: Yiyecek ve İçecekler ile İlgili Unsurlar

Klasik Türk şiirinde en çok üzerinde durulan mevsim, “mevsim-i gül, fasl-ı gül” olarak da anılan ilkbahardır. Baharın gelişiyile birlikte doğa tazelenip canlanırken güzelleşmekte; insanlar, mesire yerlerinde gezip dolaşmakta; yiyip, içip eğlenmekte; âşıklar da sevgililerini görme fırsatı yakalamaktadır. Bir zevk ve sefa zamanı olarak tasvir edilen bahar günlerinde özellikle rintler, zahitlerin eleştirilerini dikkate almadan ruh gıdası olarak gördükleri şarabı tüketmeye başlamakta ve anın tadını çıkarmaktadırlar.⁴⁷ Şairler, bahar söz konusuyken gönlün ve ruhun soyut zevklere veya mecazlara değil “şarap, meze, çerez, kebab kokusu” gibi gerçek ve maddî lezzetlere ihtiyaç duyduğunu dile getirmektedirler.⁴⁸

Sonuç

Klasik Türk edebiyatı şairleri divanlarındaki şiirlerinde “gıdâ-yı rûh (kût-ı rûh, ruhun gıdâsı)” kavramıyla insanın bedensel olduğu kadar ruhen de beslenmesi gerektiğine, ruhun önemine ve ihtiyaçlarına dikkat çekmişler; bu kavramla birlikte dinî, tasavvufî, edebî ve musîkî terimlerini; aşk, âşık, sevgili ve sevgili ile ilgili unsurları, yeme içme kültürüne ait öğeleri anmışlar; ruhun maddî ve manevî besin kaynaklarından söz etmişlerdir. İnsanın içsel özü olan ruhun beslenmesinin çoğunlukla maddî değil, manevî kaynaklardan sağlandığını şiirlerinde dile getiren Klasik Türk edebiyatı şairleri, “gıdâ-yı rûh” kavramıyla maddî ve manevî nelere ihtiyaç duyduklarını veya duyulması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Şiirlerde “gıdâ-yı rûh” kavramıyla birlikte dinî-tasavvufî unsurlar söz konusuyken insanın dünyevî arzularından ziyade ilahî olanla beslenmesi, manevî doyunluğu, ilahî hakikate yönelişi, içsel olgunlaşma süreci kastedilmiş ve ruhun besin kaynakları olarak “açlık, Allah, Allah’ın nuru, Allah’ı zikretmek, eşhedü en lâ-ilâhe illa’llâh, lâhavle, lâ-ilâhe-illa’llâh, ilahî aşk, iman, Kur’ân-ı Kerîm ve dinlenilmesi, ramazan, Medine toprağı, peygamber erzakı, hakikat ilimleri, hikmet, marifet, feyz, vaaz, gam” zikredilmiştir.

Şiirlerde “gıdâ-yı rûh” kavramı ile birlikte dünyevî arzulardan söz edilirken beşerî aşk, âşık,

⁴⁶ “Eş’âra düzme koşma virmez Behiştî sûret/Hâl ehlinün gıdâsı yâ sûz u yâ tarabdur” Vizeli Ramazan Behiştî (Aydemir, 2018, s. 160)

⁴⁷ “Geldi eyyâm-ı bahâr irdi dem-i zevk ü safâ/Râh-ı râhat-bahş bu demde olur rûha gıdâ/’Ârif ol sen de bu dem mest-i müdâm ol Nazmiyâ/Mevsim-i gül geldi gel turma müdâm it ‘ıyş u nüş” Edirneli Nazmî (Üst, 2018, s. 1567)

“Câna safâ degül mi neşât-ı mey-i sabûh/Sâki getür o câmı ki oldur gıdâ-yı rûh” Süheylî (Harmancı, 2017, s. 179)

⁴⁸ “Bahâr u mevsim-i güldür gönül nukl u şarâb ister/Gıdâ-yı rûh için ya’ni yine bûy-ı kebâb ister” Karamanlı Aynî (Mermer, 1997, s. 419)

sevgili ve sevgiliye ait güzellik unsurları anılmış ve “beşerî aşk, aşk ateşî, âşîğın ciğeri, cevr ü cefâ, derd, gam, gussa; sevgili, sevgilinin gzelliğî, güzelliğın hayali, düşünülmesi veya lezzeti; ben, benim hayali; dudak, dudakın düşünülmesi veya anılması, yanak, saçın kokusu; sohbet, söz, sözün lezzeti, yalan, sövme” ruhun besin kaynakları olarak ifade edilmiştir.

Klasik Türk edebiyatı şairleri şiiri, ahenkli sözü ve musikiyi de ruhun gıdası olarak nitelendirmişler ve “gıdâ-yı rh” kavramıyla birlikte “hicâz, ‘ırâk, ısfahân, nevâ, ‘uşşâk” gibi makam adlarını anmışlar; nağme ve söz ile “nağme-i kâbil, sz-i dil, sz-ı dilârâ, sûznâk” makamlarını; tarab ile “tarab-engîz” usulünü hatırlatmışlar; “düzme koşma” ifadesiyle de düz koşmadan olumsuz şekilde söz etmişler; “devr, semâ’ (dinleme), sadâ, nağme, hoş-nefes” gibi müzik ile ilgili terimlere ve “rebâb, çeng” gibi müzik aletlerine yer vermişler; bu sözcükleri de tevriyeli ve tenasüp oluşturacak şekilde kullanmışlardır.

Şiirlerde “gıdâ-yı rh” kavramıyla birlikte bahardan söz edilirken gönln ve ruhun “şarap, meze, çerez, kebab kokusu” gibi gerçek ve maddî lezzetlere ihtiyaç duyduğ dile getirilmiş; “ceylan eti, ciğer kebabı, kebab kokusu, lezzet, ni’met, şeker, ta’âm, mâ’ide, beslemek” gibi yemek kültürüne ait unsurlar anılmıştır.

Klasik Türk edebiyatı şairleri, mensup oldukları edebiyatın sanat anlayışından kaynaklı ele aldıkları temaları reel betimlemelerden kaçınarak benzetme ve mecazlarla, sanatsal bir üslpla işleseler de yaşadıkları toplumun hususiyetlerini, kültürel birikimini, kendi değeri yargılarını, bilgi ve entelektüel seviyelerini şiirlerinde yansıtmışlardır.

Kaynaklar | References

- Ak, K. (2007). *Osmanlı'dan günümüze Türk yemek kültüründe seramik yemek kapları* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Anadolu Üniversitesi.
- Akkuş, M. (1993). *Nefî dîvânı*. Akçağ Yayınları.
- Aksoyak, İ. H. (2018). *Gelibolulu Mustafâ Âlî dîvânı*. 15 Ekim 2025 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58695,gelibolulu-mustafa-ali-divanipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Arslan, M. (2002). *Şeref Hanım dîvânı*. Kitabevi.
- Avşar, Z. (2017). *Revânî dîvânı*. 15 Ekim 2025 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56143,revani-divanipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Aydemir, Y. (2018). *Ramazan Behiştî dîvânı*. 15 Ekim 2025 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56445,ramazan-behisti-divanipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Batği, Ö. (2017). *Numân Mâhir dîvânı*. 15 Ekim 2025 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56156,numan-mahir-divanipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Bayak, C. (2017). *Sehâbî dîvânı inceleme-metin*. 15 Ekim 2025 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55746,sehabi-divanipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Beşirli, H. (2010). Yemek, kültür ve kimlik. *Milli Folklor*, 22(87), 159–168.
- Bice, H. (2018). *Hoca Ahmed Yesevî dîvân-ı hikmet*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bilgin, A. A. (2017). *Ümmî Sinan dîvânı*. 15 Ekim 2025 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55913,ummi-sinan-divanipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Boz, E. (2017). *Hakikî dîvânı*. 15 Ekim 2025 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55749,hakiki-divanipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Bozkurt, N. ve Küçükaşçı, M. S. (2003). Medine. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (28. Cilt, ss. 305-311) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Cirit, H. (2012). Vaaz. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (42. Cilt, ss. 404-407) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çavuşoğlu, M. (1977). *Yahyâ Bey-dîvan*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını.
- Çavuşoğlu, M. ve Tanyeri, M. A. (2023). *Hayretî-dîvan*. 15 Ekim 2025 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/118576,hayreti-divanipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Demir, H. (2017). *Lâzîkîzâde Feyzullah Nâfîz divanı*. 15 Ekim 2025 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/54126,53959lazikizade-feyzullah-nafizdivanpdfpdf> adresinden erişildi.

- Devellioglu, F. (1986). *Osmanlıca Türkçe ansiklopedik lügat*. Aydın Kitabevi.
- Erdoğan, M. (2017). *Bursalı Rahmî dîvânı*. 15 Ekim 2025 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55910,bursali-rahmi-divanipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Eren, A. (2017). *Mehmed Sıdkî dîvânı*. 15 Ekim 2025 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56341,mehmed-sidki-divanipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Erişen Yazıcı, G. (2017). *Kâmî dîvânı*. 15 Ekim 2025 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55977,kami-divani-pdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Ersoy, E. (2017). *Münîrî dîvânı*. 15 Ekim 2025 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56095,muniri-divanipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Erünsal, İ. E. (2018). *Tâcizâde Ca'fer Çelebi dîvânı*. 15 Ekim 2025 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59332,taci-zade-cafer-celebi-divanipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Gölpınarlı, A. (1993). *Gülşen-i râz-Şebüsterî*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Günay, H. M. (2007). Ramazan. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (34. Cilt, ss. 433-435) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Harman, Ö. F. (2007). Nüh. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (33. Cilt, ss. 224-276) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İsen, M.(2020). *Usûlî dîvânı (inceleme-tenkitli metin-tıpkıbasım)*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Kaplan, M. (1996). *Neşâtî dîvânı*. Akademi Kitabevi.
- Karaköse, S. (2017). *Nev'î-zâde Atâyî dîvânı*. 15 Ekim 2025 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55734,nevi-zade-atayi-divanipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Kavruk, H. (2001). *Şeyhülislâm Yahyâ dîvânı*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kaya, B. A. (2017). *Azmîzâde Hâletî dîvânı*. 15 Ekim 2025 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56159,azmizade-haleti-divanipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Kayaalp, İ. (2019). *Bahtî (Sultan I. Ahmed) divânı*. 15 Ekim 2025 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/64301,bahtisultan-i-ahmed-divanipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Kılıç, F. (2017). *Âşık Çelebi dîvânı*. 15 Ekim 2025 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55975,asik-celebi-divanipdf.pdf?0> adresinden erişildi.

- Kur’ân-ı Kerîm ve açıklamalı meâlî. (1993). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kurtoğlu, O. (2017). *Zâtî dîvânı (gazeller dışındaki şiirler)*. 15 Ekim 2025 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56164,zati-divanipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Kutlar Oğuz, F. S. (2017). *Arpaemîni-zâde Mustafâ Sâmî dîvânı*. 15 Ekim 2025 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56084,arpaeminizade-mustafa-sami-divanipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Kutluer, İ. (2018). Felsefe. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (35. Cilt, ss. 193-197) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Küçük, S. (1994). *Bâkî dîvânı-tenkitli basım*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Mengi, M. (1995). *Mesihî dîvânı*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Mermer, A. (1991). *Mezâkî dîvânı*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Mermer, A. (1997). *Karamanlı Aynî dîvânı*. Akçağ Yayınları.
- Okay, O. (1994). Edebiyat. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (10. Cilt, ss. 395-397) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Örs, D. ve Kırlangıç, H. (2015). *Mesnevî-i ma’nevî Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî* (2 Cilt). 15 Ekim 2025 tarihinde <http://ekitap.yek.gov.tr/urun/mesnevi-i-ma-nevi--takim-2-cilt-590.aspx> adresinden erişildi.
- Özcan N. ve Çetinkaya Y. (2020). Müsîkî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (31. Cilt, ss. 257-261) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Öztoprak, N. (2004). Divan şiirinde güzelin saç rengi. E. Gürsoy Naskali (Ed.), *Saç Kitabı*. (ss. 240-261) içinde. Kitabevi.
- Öztuna, Y. (2006). *Türk mûsikîsi akademik klasik Türk san’at mûsikîsi’nin ansiklopedik sözlüğü*. II Cilt. Orient Yayınları.
- Pala, İ. (1989). *Ansiklopedik dîvân şiiri sözlüğü*. II Cilt. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sungurhan, A. (2010). Klâsik Türk edebiyatında bir güzellik unsuru olarak ben/hâl/şâme. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-Academc Journal*, 5(3), 177-207.
- Şavkay, T. (2000). *Osmanlı mutfağı*. Şekerbank Yayınları.
- Topaloğlu, B. (2010). Şûrâ sûresi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (39. Cilt, ss. 239-240) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. (1977). Dehhânî. (2. Cilt, s. 222) içinde. Dergâh Yayınları.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. (1990). Saç. (7. Cilt, ss. 390-392) içinde. Dergâh Yayınları.
- Uludağ, S. (1977). *Tasavvuf terimleri sözlüğü*. Marifet Yayınları.
- Uludağ, S. (2018). Tasavvuf. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (35. Cilt, ss. 192-193) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uzun, M. İ. (1991). Edebiyat, kültür ve sanat. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (4. Cilt, ss. 18-21) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ünver, İ. (1998). Hoca Dehhânî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (18. Cilt, ss. 187-188) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Üst, S. (2018). *Edirneli Nazmî dîvânı*. 15 Ekim 2025 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57766,edirneli-nazmi-divanipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Üstüner, K. (2017). *Yâver dîvânı*. 15 Ekim 2025 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194342/yaver-divani.html> adresinden erişildi.
- Yavuz, Y. Ş. (2018). Ruh. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (35. Cilt, ss. 187-192) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yenikale, A. (2017). *Sünbülzâde Vehbî dîvânı*. 15 Ekim 2025 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56212,sunbulzade-vehbi-divanipdf.pdf?0> adresinden erişildi.